

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบันกลุ่มประชากรที่กำลังเป็นปัญหาเพิ่มขึ้น ที่รัฐบาลต้องรับภาระและให้ความเอาใจใส่ คือ ประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะว่าประชากรกลุ่มนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กลุ่มคนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไปมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นจาก 1.2 ล้านคน (ร้อยละ 4.6 ของประชากรทั้งประเทศ) เมื่อปี พ.ศ. 2503 เป็น 2.4 ล้านคน (ร้อยละ 5.5 ของประชากรทั้งประเทศ) ในปี พ.ศ. 2523 อีกทั้งคณะอนุกรรมการนโยบายและแผนประชากรได้คาดการณ์ไว้ว่า จากนี้จนถึงปี พ.ศ. 2548 จะเพิ่มขึ้นเป็น 5.3 ล้านคนหรือร้อยละ 7.7 และในอนาคตมีแนวโน้มว่าประชากรผู้สูงอายุจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับ (นภาพร ชโยวรรณ 2528, หน้า 2)

กลุ่มผู้สูงอายุหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “คนชรา” นี้จะเกิดความเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจติดตามมาด้วย ผู้สูงอายุบางกลุ่มที่เคยทำงานต้องประสบกับภาวะหยุดทำงาน ทำให้ขาดรายได้ บางคนเกิดความรู้สึกท้อแท้ ที่ตัวเองเหมือนไม้ไผ่ปลั่งเข้าไปทุกที และเมื่อตัวเองต้องพึ่งพิงและเป็นภาระกับลูกหลานหรือคนอื่น ๆ บางคนเกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย ท้อใจหมดกำลังใจ และกังวลใจว่าจะไม่มีใครรักใคร่ ห่วงใย และเอาใจใส่ยามแก่เฒ่าชรา และบางครั้งคิดว่าตนเองเป็นตัวปัญหาและเป็นภาระของสังคม (วิรสิทธิ์ สิทธิไตรย์, 2528, หน้า 39)

จากปัญหาทางด้านร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุดังกล่าวนี้ จึงมีผู้สนใจและได้ทำการวิจัยผู้สูงอายุไทยในปัจจุบัน พบว่า ผู้สูงอายุประสบปัญหาหลัก 2 ประการ คือ ร้อยละ 40 ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ ร้อยละ 34 มีปัญหาทางด้านร่างกาย ร้อยละ 13 มีปัญหาด้านสุขภาพจิต และมีเพียงร้อยละ 11 เท่านั้นที่ไม่มีปัญหาอะไร (อังกา นภาพร ชโยวรรณ, 2532, หน้า 2)

ถึงแม้ว่า ผู้สูงอายุบางกลุ่ม จะยังคงทำงานมีรายได้ แต่ก็มิรายได้ต่ำ ผู้สูงอายุบางกลุ่มที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมอาจมีรายได้น้อยหรือไม่มียาได้เลย นอกจากสาเหตุปัจจัยจะมาจากสภาพร่างกายที่เสื่อมโทรมและอ่อนแอลงแล้ว ยังมีสาเหตุและปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นตัวเสริมทำให้ผู้สูงอายุประสบปัญหาดังกล่าวอีกด้วย เช่น ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจ

และสังคม เนื่องจากสังคมเกษตรหรือสังคมชนบทมาเป็นสังคมเมืองและสังคม อุตสาหกรรม ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวจากเดิมที่เป็นครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ผู้สูงอายุจึงถูกทอดทิ้งและอยู่โดดเดี่ยวมากขึ้น นอกจากนี้ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมือง ทำให้คนรุ่นหนุ่มสาววัยแรงงาน หันถิ่นฐานร่อนไปทำงานในเมืองหรือต่างถิ่นต่างอำเภอ ละทิ้งคนสูงอายุให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หรืออยู่กับลูกหลานที่ยังเด็กและทำมาหาเลี้ยงตัวเองไม่ได้

เหตุปัจจัยอีกประการหนึ่งที่เป็นตัวเสริมให้ผู้สูงอายุประสบปัญหา คือ เนื่องจากสภาพสังคมทุกวันนี้ ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพ ทำให้บุตรหลานหรือผู้อ่อนอาวุโสกว่าที่อยู่ในฐานะเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดู ไม่มีเวลาดูแลเอาใจใส่ หรือพาไปตรวจรักษาสุขภาพได้อย่างต่อเนื่อง บางครั้งก็ถูกทอดทิ้งหรือปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว ผู้สูงอายุจึงอยู่ในสภาวะ จำยอมที่ต้องพึ่งพาตนเองหรือพึ่งบริการของรัฐมากขึ้นในการช่วยเหลือ ส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกเหงา ว้าเหว่และกังวลถึงอันตรายหรือ โรคภัยไข้เจ็บที่จะตามมา (ยุพิน วรสิริอมร, หน้า 10)

นอกจากนี้ ได้พบว่า ชีวิตของผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เฉพาะกับคนในวัยเดียวกันหรือในละแวกใกล้เคียง และกิจกรรมในชุมชนภายนอกครัวเรือนมีน้อยมาก กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ผู้สูงอายุได้เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมทางศาสนา และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ นั้น ผู้สูงอายุพอใจที่จะร่วมกิจกรรมกับคนในวัยเดียวกันมากกว่าคนต่างวัย เพราะรู้สึกว่าคุณได้รับการยอมรับมากกว่า สภาพสังคมในอดีตนั้น ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทในชุมชนอยู่บ้าง โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ได้รับการยอมรับทางสังคม ตั้งแต่ก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมและบทบาทของผู้สูงอายุโดยทั่วไปยังคงค่อนข้างน้อย ทั้งนี้มิใช่เป็นเพราะว่า ผู้สูงอายุมิได้มีความสามารถหรือศักยภาพในการทำงานลดลงแต่อย่างใด แต่เป็นเพราะสังคมยังไม่เปิดโอกาสให้แก่ผู้สูงอายุในการที่จะเข้าไปมีบทบาทที่เป็นของตนเอง ทำให้ผู้สูงอายุต้องถูกลดบทบาทของตนเองลง (เกริกศักดิ์ บุญญานุกอง, 2533, หน้า 13)

อย่างไรก็ตาม ยังมีผู้กล่าวถึงผู้สูงอายุว่าเป็นบุคคลที่เป็นประโยชน์และมีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง ดังเช่น เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2533, หน้า 13) ได้กล่าวว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมีความสัมพันธ์อันดีกับคนวัยเดียวกันหรือคนในละแวกเดียวกัน และใกล้เคียงกัน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังทำกิจกรรมทางศาสนาอย่างเหนียวแน่น อีกทั้งยังมีความสำคัญในครอบครัวอยู่ กล่าวคือ ผู้สูงอายุร้อยละ 30 ยังคงต้องทำงานหารายได้เนื่องจากประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ และยังมีภาระอื่น ๆ ที่ต้องรับผิดชอบหาเลี้ยงครอบครัว

ในประเด็นนี้ เสรี บุญญาพวงศ์ (2534, หน้า 14) ได้กล่าวถึงผู้สูงอายุในเชิงสร้างสรรค์ว่า เป็นบุคคลที่ทรงคุณค่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นคลังของประสบการณ์ด้านต่าง ๆ เป็นผู้นำทางจิตใจที่ทำให้ครอบครัวรวมกันเป็นปึกแผ่น เป็นผู้สร้างสรรค์ประเพณีและประวัติศาสตร์ มีประสบการณ์มากกว่าคนวัยอื่น และสามารถถ่ายทอดประสบการณ์เหล่านั้นมาสู่คนวัยหนุ่มสาวที่อยู่รุ่นหลังได้เรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเชื่อมโยงวิทยาการ ความรู้ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในอดีตสู่ยุคปัจจุบันได้อย่างกลมกลืน และถ้าเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมในสังคม คนสูงอายุก็พร้อมและต้องการเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมด้วยเฉกเช่นวัยอื่น ๆ

จากสภาพการดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจว่า แบบแผนการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้สูงอายุ เป็นอย่างไร ตลอดจนเงื่อนไขที่กระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้สูงอายุ
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่กระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ไม่จำกัดเพศ มีการเปลี่ยนแปลงที่สังเกตได้ทั้งจากสภาพทางร่างกาย เช่น ผมหงอก หน้างเหี่ยวย่น ข้อกระดูกเสื่อม หูตาฝ้าฟาง ได้เห็นได้อินไม่ชัดเจน เป็นต้น และสภาพจิตใจ จี๋โมโห หงุดหงิดง่าย เหนงา ว้าเหว่ โดดเดี่ยว เป็นต้น

แบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมที่ทำเป็นประจำอยู่ตามปกติ มีทั้งกิจกรรมตามแบบแผน และกิจกรรมนอกแบบแผน กิจกรรมตามแบบแผน ได้แก่ กิจกรรมที่ผู้สูงอายุทำตามปกติในแต่ละวัน เช่น การรับประทานอาหาร การพักผ่อนนอนหลับ การออกกำลังกาย การดูแลหลาน การทำงานหาเลี้ยงชีพ เป็นต้น กิจกรรมนอกแบบแผน ได้แก่ กิจกรรมที่ทำนอกเหนือไปจากเรื่องส่วนตัว เป็นกิจกรรมที่ตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนหรือนอกชุมชนตามวัฒนธรรมหรือประเพณี ได้แก่ งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ หรืองานอื่น ๆ ที่ผู้สูงอายุได้เข้าไปมีส่วนร่วม ในการกระทำเพื่อสังคม เช่น การรวมตัวเพื่อต่อรองทางเศรษฐกิจ การรวมตัวเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมทางการเมือง การเป็นผู้นำในทางศาสนา ทางการปกครองในชุมชน เป็นต้น

ความสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ติดต่อเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันระหว่างผู้สูงอายุกับกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม ทำให้มีอิทธิพลต่อกันในด้านความรู้สึก เจตคติ และการกระทำ

เงื่อนไขที่กระตุ้นให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน หมายถึง สภาพการณ์หรือความจำเป็นที่ทำให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ได้แก่ ความต้องการได้รับสวัสดิการและบริการทางสังคม ความต้องการทางสังคมของผู้สูงอายุ และประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ หมู่บ้านหนองผึ่ง หมู่ที่ 11 ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในพื้นที่

หมู่บ้านหนองผึ่ง หมู่ที่ 11 ตำบลทากาศ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.1 ศึกษาบริบทชุมชน โดยศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น

3.1.1 ประวัติชุมชน เช่น ความเป็นมาของชุมชน กลุ่มคนที่ริเริ่มมาอยู่ตั้งแต่แรก เหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในชุมชน ฯลฯ

3.1.2 ลักษณะทางกายภาพ เช่น สภาพชุมชน การตั้งบ้านเรือน ฯลฯ

3.1.3 สภาพทางเศรษฐกิจ เช่น อาชีพของชุมชนตั้งแต่แรก ความเป็นอยู่ (รายได้ รายจ่าย การผลิต การบริโภค) การถือครองที่ดิน ฯลฯ

3.1.4 ลักษณะทางสังคม เช่น การปกครอง การศึกษา ฯลฯ

3.2 แบบแผนการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม

3.2.1 กิจกรรมประจำวัน เช่น

- การกิน อยู่หลับ นอน

- ทำงานในบ้าน เช่น เลี้ยงหลาน ฝ้าบ้าน

- การทำมาหาเลี้ยงชีพ เช่น การรับจ้างถางหญ้า แกะสลัก เป็นต้น

- กิจกรรมอื่น ๆ เช่น ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ ฯลฯ

- สุขภาพอนามัย

3.2.2 กิจกรรมทางสังคม

- การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน การพบปะ

พูดคุยกัน เป็นต้น

3.3 เงื่อนไขที่ทำให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

3.3.1 ความต้องการได้รับสวัสดิการและบริการทางสังคม

3.3.2 ความต้องการทางสังคมของผู้สูงอายุ

3.3.3 ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน